

Міністерство освіти і науки України
Рівненський державний гуманітарний університет

ІННОВАТИКА У ВИХОВАННІ

Збірник наукових праць

Випуск 18

Засновано у 2015 році

Рівне – 2023

УДК 37 : 005.591.61 -66
ББК 74.200

Інноватика у вихованні: зб. наук. пр. Вип. 18. / М-во освіти і науки України, Рівнен. держ. гуманіт.ун-т; упоряд.:О. Б. Петренко; ред. кол.: О. Б. Петренко, Н. Б. Грицай, Т. С. Ціпан та ін. Рівне: РДГУ, 2023. 328 с.

До збірника увійшли наукові праці з теорії і методики освіти та виховання. У наукових розвідках представлено різновекторність сучасних підходів до змісту, форм і технологій освітнього процесу, починаючи від дошкілля і завершуючи вищою школою.

Редакційна колегія

Головний редактор: **Петренко Оксана Борисівна**, доктор педагогічних наук, професор, завідувачка кафедри теорії і методики виховання Рівненського державного гуманітарного університету;

Заступник головного редактора: **Грицай Наталя Богданівна**, доктор педагогічних наук, професор, завідувачка кафедри природничих наук з методиками навчання Рівненського державного гуманітарного університету;

Відповідальний секретар: **Ціпан Тетяна Степанівна**, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри теорії і методики виховання Рівненського державного гуманітарного університету.

Члени редакційної ради:

Сухомлинська О. В., доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України, головний науковий співробітник відділу педагогічного джерелознавства та біографістики Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського;

Павелків Р. В., доктор психологічних наук, професор, перший проректор, завідувач кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету;

Федяєва В. Л., доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки, психології й освітнього менеджменту імені проф. Є. Петухова Херсонського державного університету.

Члени редколегії:

Androszczuk Irena (Андрощук І. М.), доктор габлітований, професор, професор кафедри Педагогіки праці та андрагогії Академії педагогіки спеціальної імені Марії Гжегожевської у Варшаві (Республіка Польща);

Безкоровайна О. В., доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри міжкультурної комунікації, теорії, історії та методики викладання зарубіжної літератури Рівненського державного гуманітарного університету;

Вихрущ А. В., доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри української мови Тернопільського національного медичного університету ім. І. Я. Горбачевського;

Дичківська І. М., доктор педагогічних наук, професор, завідувачка кафедри дошкільної педагогіки і психології та спеціальної освіти імені проф. Т. І. Поніманської Рівненського державного гуманітарного університету;

Кобилянський О. В., доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри безпеки життєдіяльності Вінницького національного технічного університету;

Ковальчук О. С., доктор педагогічних наук, професор, провідний науковий співробітник Національного університету харчових технологій;

Кравченко О. О., доктор педагогічних наук, професор, декан факультету соціальної та психологічної освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини;

Мельничук І. М., доктор педагогічних наук, професор, завідувачка кафедри педагогіки вищої школи та суспільних дисциплін Тернопільського державного медичного університету ім. І. Я. Горбачевського;

Павелків К. М., доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри іноземних мов Рівненського державного гуманітарного університету;

Пелех Ю. В., доктор педагогічних наук, професор, проректор з науково-педагогічної та навчально-методичної роботи, завідувач кафедри педагогіки, освітнього менеджменту та соціальної роботи Рівненського державного гуманітарного університету;

Pobirchenko Natalia (Побірченко Н. С.), доктор габілітований, професор, професор надзвичайний на факультеті суспільних та гуманітарних наук Державного вищого навчального закладу імені Вітелона в Легніці (Республіка Польща);

Пустовіт Г. П., доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри теорії і методики виховання Рівненського державного гуманітарного університету;

Савчук Б. П., доктор історичних наук, професор, професор кафедри педагогіки та освітнього менеджменту ім. Б. Ступарика Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника;

Sieradzka-Baziur Bożena (Сєрадзька-Базюр Б.), доктор габілітований, професор, проректор з наукової роботи і освітніх програм, Академія «Ігнатіанум» у м. Кракові (Республіка Польща);

Сойчук Р. Л., доктор педагогічних наук, професор, завідувачка кафедри педагогіки початкової, інклюзивної та вищої освіти Рівненського державного гуманітарного університету;

Śroć Zdzisław (Сіроїц Здзіслав), доктор габілітований соціальних наук в галузі педагогіки, професор, професор кафедри педагогіки Інституту педагогіки і психології Вищої школи менеджменту у Варшаві (Республіка Польща);

Баліка Л. М., кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри теорії і методики виховання Рівненського державного гуманітарного університету;

Skubisz Jolanta (Скубіш Йоланта), кандидат соціальних наук в галузі педагогіки, ад'юнкт відділу педагогіки і психології Академії гуманітарно-економічної в м. Лодзь, член групи соціальної педагогіки в Комітеті педагогічних наук Польської академії наук у Варшаві (Республіка Польща);

Остапчук Н. О., кандидат педагогічних наук, доцент, професор кафедри інформаційно-комунікаційних технологій та методики викладання інформатики Рівненського державного гуманітарного університету;

Петренко С. В., кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри інформаційних технологій та моделювання Рівненського державного гуманітарного університету;

Шадюк О. І., кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри дошкільної педагогіки і психології та спеціальної освіти імені проф. Т. І. Поніманської Рівненського державного гуманітарного університету.

Свідомство про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації КВ № 21161-10961Р.

Наказом Міністерства освіти і науки України № 409 від 17.03.2020 р. збірник наукових праць РДГУ «Інноватика у вихованні» включений до Переліку наукових фахових видань України у категорію «Б» у галузі педагогічних наук (спеціальності – 011, 014, 015).

Фаховий збірник наукових праць РДГУ «Інноватика у вихованні» індексується міжнародною наукометричною базою даних Index Copernicus International: <https://journals.indexcopernicus.com/search/details?id=48435>

Упорядники: проф. Петренко О. Б., доц. Ціпан Т. С., доц. Баліка Л. М., Бабяр А. А.
Науково-бібліографічне редагування: наукова бібліотека РДГУ.
Друкується за рішенням Вченої ради РДГУ (протокол № 11 від 26 жовтня 2023 р.)

Редакційна колегія не завжди поділяє точку зору авторів.

ЗМІСТ

Сухомлинська О. Василь Сухомлинський про захисне виховання: сьогоднішні рефлексії.....	6
Богущ А. Захисна педагогіка Василя Сухомлинського у партнерській взаємодії батьків і педагогів.....	15
Петренко О., Пустовіт Г., Олексюк О., Поліщук І. Моральне виховання неповнолітніх засуджених у процесі трудової діяльності в умовах виправної установи.....	24
Безкоровайна О., Ткачук А. Сучасні аспекти формування громадянської солідарності у майбутніх вчителів іноземної мови в умовах міжкультурного інформаційного простору.....	35
Білавич Г., Гудовсек О. Освіта та моральне виховання дорослих в Україні у вимірі пенітенціарної педагогіки європейських країн.....	45
Блават О. Сучасне інклюзивне фізичне виховання: інновації та можливості.....	56
Журба К. Цифровізація військово-патріотичного виховання української молоді в умовах війни.....	66
Koliada N. Family-type children’s home as an alternative form of childhood social protection.....	76
Кочубей Т. Соціальний аспект дитинства у педагогічній спадщині Василя Сухомлинського.....	86
Mykhalechuk N., Ivashkevych E., Gron L., Kvasnetska N. Challenges of online studying: the theory and the practice.....	96
Мушкета Р., Кіндрат В., Кіндрат П., Гоголь Т. Wartości i cele edukacji do rekreacji fizycznej. Współczesne podstawowe czynniki rozwoju rekreacji ruchowej.....	107
Пелех Ю., Антончик Є. Нормативне відображення звернення до аксіологічного підходу у контексті модернізації вищої педагогічної освіти України у XXI столітті.....	119
Розман І., Петрова А. Сучасні тенденції розвитку інформаційних технологій бібліотечної та архівної справи.....	129
Потапчук Т., Пукас І., Каньоса Н. Співпраця педагога з батьками у змісті полікультурного виховання дітей.....	137
Стадник В. Актуальність інноватики в освітньому процесі фізичного виховання: виклики воєнного стану.....	145
Баліка Л., Петренко С., Петренко І. Неформальна та інформальна освіта: нові способи формування компетентностей фахівця в сучасних умовах.....	155
Баранюк І. Художньо-педагогічні твори Василя Сухомлинського як виховний засіб в початковій школі: методичний аспект.....	163

Боса В., Петренко С. Зміст та сутність концепта «інформація» в контексті інформологічного підходу та використання інформаційних технологій у підготовці філологів.....	174
Кашуба А., Ковальський В., Панчук А., Панчук І. Компетентність учителя фізичної культури в контексті вимог Нової української школи	186
Козир М., Козік О., Петренко К., Холявінська С. Абетка моральних цінностей: погляд на сучасну людину в умовах війни.....	197
刘婷婷 (Tingting Liu), 甦 (Su Xiao). Дух педагога В. Сухомлинського: особливості, формування та роздуми.....	212
Остапчук М. Цілісна система науково-дослідницької роботи викладача ЗВО і учня як спосіб підготовки талановитої молоді (на прикладі Малої академії наук України).....	218
Стельмашук Ж. Формування соціальної компетентності майбутніх учителів іноземної мови засобами волонтерської діяльності.....	231
朋 腾(Teng Peng), 甦 (Su Xiao). Серце віддаю дітям – погляд В. Сухомлинського на вчителів та його сучасне значення.....	239
Ціпан Т. Ресурсні можливості навчальної дисципліни «Педагогіка партнерства у шкільно-сімейному вихованні» у формуванні професійної компетентності майбутніх магістрів початкової освіти.....	247
Шліхта Г. Змістовне наповнення структурних елементів ціннісно-деонтологічних компетенцій майбутніх фахівців з інформаційних технологій.....	259
Доробки молодих науковців	
Лебзіна К. Розвиток фізичних якостей молодших школярів засобами рухливих ігор.....	275
Махиня С., Прус Г., Ярмак О. В. Сухомлинський – учитель: особлива місія педагога в кризових ситуаціях.....	286
Пелех В. Концептуальний аналіз сучасних підходів до розуміння ціннісно-смыслові саморегуляції особистості.....	294
Філоненко Р. Відображення ідей В. О. Сухомлинського в концепції Нової української школи.....	304
Шульгач М. Освітня і наукова діяльність кафедри педагогіки, освітнього менеджменту та соціальної роботи Рівненського державного гуманітарного університету: ретроспективний аналіз.....	312

Білавич Галина

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри початкової освіти
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника,
м. Івано-Франківськ, Україна
ORCID: 0000-0002-1555-0932
e-mail: ifosuhcvas@gmail.com

Гудовсек Оксана

кандидат педагогічних наук, доцент,
професор кафедри педагогіки початкової, інклюзивної та вищої освіти
Рівненського державного гуманітарного університету,
м. Рівне, Україна
ORCID: 0000-0002-0933-7684
e-mail: oksana.hudovsek@rshu.edu.ua

ОСВІТА ТА МОРАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ ДОРΟΣЛИХ В УКРАЇНІ У ВИМІРІ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ ПЕДАГОГІКИ ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН

Анотація. Стаття присвячена проблемі освіти та духовно-морального виховання дорослих в Україні у вимірі пенітенціарної педагогіки європейських країн. Сьогодні питання ресоціалізації, соціальної адаптації засуджених, їхньої реабілітації є особливо актуальними як для кримінально-виконавчої системи України, так і для вітчизняної педагогічної науки, пенітенціарної педагогіки зокрема, тому досвід закордоння є важливим. Наведено «Рекомендації щодо освіти ув'язнених» (17 рекомендацій) Ради Європи, які передбачають широкий доступ ув'язненим до освіти, устанавлюють рівні можливості між освітою у в'язницях і освітою в зовнішньому світі. Наголошено, що в основі філософії пенітенціарної педагогіки лежить низка загальних положень, визначених Європейськими пенітенціарними правилами, головне завдання виправних систем країн Європи полягає в тому, щоб знизити ризик скоєння повторних злочинів засудженими. Відповідно до європейського законодавства, ключова мета в'язниці – навчити засуджених після звільнення бути соціально відповідальними та не вчиняти повторних злочинів, підготувати їх до активного, чесного життя на волі, виховувати високі духовно-моральні цінності, повагу до людської гідності, гуманізм. Ці проблеми особливо актуальні для пенітенціарної педагогіки в Україні. На прикладі Республіки Польща (РП) показано окремі тенденції розвитку пенітенціарної педагогіки. Підкреслено роль додаткової освіти для дорослих. Особливістю освіти в пенітенціарних закладах РП є реалізація проєктів, які фінансує Європейський Союз за тісної співпраці з державними програмами. На увагу заслуговують авторські програми соціальної реабілітації засуджених (програма «Тюремний університет – шлях до свободи», «Реадаптація через науку» та ін.). Пенітенціарна педагогіка в РП забезпечує освіту дорослих через надання освітніх послуг у галузі шкільної, позашкільної освіти, професійної освіти, постійно розробляються нові освітні проєкти. Важливе місце у виховному

процесі посідає праця. Організація морального виховання є важливим елементом процесу ресоціалізації засуджених.

Ключові слова: пенітенціарна педагогіка, освіта дорослих, Республіка Польща, моральне виховання, засуджені, додаткова освіта, навчальні курси, виправні колонії.

Постановка проблеми. Сьогодні питання ресоціалізації, соціальної адаптації засуджених, їхньої реабілітації є особливо актуальними як для кримінально-виконавчої системи, так і для української педагогічної науки, що спрямована на пошук нових моделей і технологій виправлення засуджених у пенітенціарних закладах. Тривають процеси реформування правової системи на засадах європейських демократичних цінностей, складником якої є пенітенціарна система, з огляду на це актуалізується проблема пенітенціарної педагогіки. Важливу роль у підготовці засуджених до життя на волі відіграє підвищення рівня їхньої освіти та надання їм можливості здобути кваліфікацію. Освіта – важливий чинник соціальної реадaptaції осіб, що перебувають у виправних колоніях та інших пенітенціарних закладах. Зважаючи на соціальну цінність цього процесу, важливо, щоб зростало прагнення засуджених підвищувати свою кваліфікацію. Нерідко ув'язнені не хочуть навчатися, що пов'язано, окрім іншого, із суб'єктивними причинами, невдалим попереднім освітнім досвідом тощо. Вагомим є досвід пенітенціарної педагогіки в провідних державах світу, який може бути корисним для української освітньої системи. Люди, які перебувають в ізоляції, мають можливість здобуватизнання та підвищувати свою кваліфікацію на різних рівнях та в різних галузях, засуджені можуть навчатися не тільки в початковій та середній школі, складати випускні іспити, а й після отримання згоди керівництва пенітенціарного закладу продовжувати освіту на вищому рівні, навчатися в закладах професійної освіти тощо, здобути професію, перекваліфікуватися або набути нових навичок через курсову підготовку. Здобути знання в межах кваліфікації відповідають сучасним потребам ринку праці. Завдяки освіті засудженим легше знайти роботу після виходу із в'язниці. Освіта також дає змогу підняти самооцінку та самоконтроль, привчає до самодисципліни, а це уможливило розширити знання, повернутися в суспільство і відкритий ринок праці. Згідно з європейським законодавством (European Prison Rules; Ustawazdnia 9 kwietnia 2010 r. O Służbie Więziennej), особи, які перебувають у в'язницях та слідчих ізоляторах, мають право на освіту. Навчання засуджених, а особливо підготовка їх до провадження професійної діяльності по закінченні відбування покарання, виховання їх як моральних особистостей є одним із обов'язкових елементів пенітенціарної взаємодії, ключовою позицією пенітенціарної педагогіки.

Аналіз останніх дослідженьз проблеми. Попри те, що науковці досліджують питанняосвітійвиховання засудженихувиправних колоніях, інших пенітенціарних закладах, пенітенціарна педагогіка закордоння недостатньо вивчена, за невеликим винятком (В. Аніщенко, Є. Бодюл, Р. Калюжний, П. Лютий, Н. Краснова, А. Степанюк, О. Аніщенко, А. Кібиш, М. Кутєпов, О. Можайкіна, Т. Пантюк, С. Харченко, О. Караман, Н. Краснова,

С. Лучко, С. Замула, В. Костенко, В. Мандра та ін., В. Синьов, В. Кривуша та ін.).

Мета статті – схарактеризувати ключові тенденції розвитку освіти й морального виховання засуджених у європейських країнах (на прикладі Республіки Польща).

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблема освіти особливо актуальна для пенітенціарної системи України (Аніщенко, 2020; Реформа Державної пенітенціарної служби України: від карального до реабілітаційного підходу). Під пенітенціарною педагогікою зазвичай розуміють комплекс заходів щодо стримування злочинності, пошуку ефективних соціально-педагогічних механізмів виправлення засуджених, упровадження продуктивних реабілітаційних програм для правопорушників, гарантування безпеки українського суспільства шляхом ресоціалізації осіб, які відбувають/відбули кримінальні покарання у виправних колоніях, інших пенітенціарних закладах тощо (Аніщенко, 2020).

1988 р. Європейський комітет із проблем злочинності запропонував доволі представницьку доповідь «Освіта у в'язниці» (Council of Europe Recommendation (89) 12 on Education in Prison), яка охоплювала такі теми, як цілі освіти засуджених, місце освіти в пенітенціарній системі, методологія навчання дорослих, професійне навчання, творча та культурна діяльність і взаємозв'язок між освітою в пенітенціарній системі та суспільством загалом. Після публікації звіту Рада Європи опублікувала «Рекомендації щодо освіти ув'язнених» (17 рекомендацій), закликаючи країни-члени врахувати їх у своїй роботі щодо організації пенітенціарної освіти. Ці «Рекомендації» спрямовано як на шкільну систему, так і на виправні служби, виправні колонії і закликають відповідні сторони забезпечити ув'язненим доступ до широкого спектру освітніх можливостей, який також має продовжуватися після звільнення. Ідеться, зокрема, про таке: 1. Усі ув'язнені повинні мати доступ до освіти, що складається зі шкільної освіти, професійної освіти, включає доступ до творчої та культурної діяльності, фізичного виховання, спортивних, соціально-освітніх та бібліотечних закладів. 2. Освіта для ув'язнених має бути подібною на освіту, що надається для відповідних вікових груп у зовнішньому світі, а спектр можливостей навчання для засуджених має бути якомога ширшим. 3. Навчання у в'язниці має бути спрямоване на розвиток особистості з огляду на соціальні, економічні та культурні чинники. 4. Усі, хто залучений до управління пенітенціарною системою і керівництва в'язниць, мають якомога активніше сприяти освіті засуджених та підтримувати її. 5. Освіта повинна мати не менший статус, аніж праця у в'язниці. 6. Варто докласти всіх зусиль, щоб заохотити ув'язненого брати активну участь у всіх аспектах освіти. 7. Щоб забезпечити це, необхідно передбачити програми розвитку працівників пенітенціарних установ задля застосування ними відповідних методів навчання дорослих. 8. Особливу увагу треба приділяти ув'язненим з особливими труднощами в навчанні, особливо з читанням або проблемами письма. 9. Професійна освіта має бути спрямована на ширший розвиток особистості, а також бути чутливою до тенденцій на ринку праці. 10. Ув'язнені повинні мати прямий доступ до добре укомплектованої бібліотеки (хоча б раз

на тиждень). 11. Варто наголошувати ув'язненим на фізичному вихованні, заняттях спортом та заохочувати їх до цього. 12. Необхідно приділяти значну увагу творчій і культурній діяльності, позаяк ця діяльність має особливий потенціал для розвитку і самовираження ув'язнених. 13. Соціальне виховання має включати практичні елементи, які уможливили засудженим керувати повсякденним життям у в'язниці, з метою сприяння їхньому поверненню в суспільство. 14. Ув'язненим варто дозволяти брати участь у всіх випадках, коли це можливо, в освіті поза в'язницею. 15. Якщо навчання має відбуватися у в'язниці, потрібно якомога ширше залучати до освітнього процесу ув'язнених зовнішні педагогічні кадри. 16. Варто вжити заходів, щоб ув'язнені могли продовжувати своє навчання після звільнення. 17. Необхідно забезпечити кошти, обладнання та викладацький персонал для того, щоб ув'язнені могли отримати належну освіту (European Prison Rules).

Отже, перелічені рекомендації щодо освіти дорослих у межах пенітенціарної педагогіки передбачають насамперед широкий доступ ув'язненим до освіти, устанавлюють рівні можливості між освітою у в'язницях і освітою в зовнішньому світі. В основі філософії пенітенціарної педагогіки лежить низка загальних положень, визначених Європейськими пенітенціарними правилами, які засвідчують: покаранням є очевидним фактом позбавлення волі, але сам зміст у виправній установі не повинен мати карального характеру; освітні умови в пенітенціарному закладі повинні бути наближені до освітнього процесу на волі; головне завдання виправних систем країн Європи полягає в тому, щоб знизити ризик скоєння повторних злочинів засудженими. Відповідно до європейського законодавства, ключова мета в'язниці – навчити засуджених після звільнення бути соціально відповідальними та не вчиняти повторних злочинів, підготувати їх до активного, чесного життя на волі, виховувати високі моральні цінності, повагу до людської гідності, гуманізм тощо. Ці проблеми особливо актуальні для української пенітенціарної педагогіки.

На прикладі Республіки Польща (РП) проілюструємо окремі тенденції розвитку пенітенціарної педагогіки. Так, організація системи освіти засуджених у РП ґрунтується на правових нормах, що діють у державі (Закон від 7 вересня 1991 р. про систему освіти (Закон 1991) (Kodeks karny wykonawczy Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty), Закон від 6 червня 1997 р. про Виконавчий кримінальний кодекс (Закон 1997) (Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r.), стаття 130 Закону 1997 р. безпосередньо регламентує розвиток освіти: «... у в'язницях проводиться обов'язкова освіта в галузі початкової та неповної середньої школи, а також стає можливим викладання у сфері початкового (старшого середнього) та професійно-технічного навчання»). Пріоритет у доступі до освіти надається засудженим, які після відбування покарання «не зможуть займатися здобутою професією, ув'язненим без здобутої професії, а також ті, хто молодший за 21 рік». Особам, які не мають достатніх матеріальних засобів, підручники та навчальні посібники надаються безкоштовно. Також є можливість навчання поза в'язницею за умови згоди її керівника. В окремих випадках пенітенціарний заклад може нести витрати, пов'язані з навчанням засудженого (Закон 1997 р.) (Ustawa z dnia 6 czerwca 1997

г.). Важливим правовим актом є також Закон про систему освіти, оскільки школи у в'язницях і слідчих ізоляторах працюють відповідно до положень, що містяться в ньому. Закон регулює правові питання, пов'язані із системою освіти у РП, у світлі Закону освіта є благом всього суспільства, і школа забезпечує кожному учневі оптимальні умови для розвитку, готує його до виконання сімейних, професійних та цивільних обов'язків (Закон 1991) (Kodeks karny wykonawczy Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty). Установи, що діють при в'язницях та слідчих ізоляторах, є державними школами, у них реалізуються ті ж навчальні програми, що й у школах, які працюють в умовах волі. До вчителів, що працюють у них, застосовуються ті ж правила і вимоги, що і до вчителів, що працюють у «зовнішніх школах». Обладнання тюремних освітніх установ адаптовано до вимог ведення та реалізації дидактичного процесу. Результати, здобуті випускниками, підтверджені зовнішніми іспитами, свідчать про величезні зусилля засуджених та педагогів. У в'язницях та слідчих ізоляторах навчання дорослих організовано на всіх освітніх рівнях, за винятком університетів. В'язні можуть реалізувати своє право на освіту за межами пенітенціарного закладу, і це відповідає чинному законодавству (Służba Więzienna, 2017a).

За даними, опублікованими Службою в'язниць, у 2016/2017 н. р. діяло 183 філії тюремних шкіл. У 2017/2018 н. р. їх було 186. Загалом щорічно шкільним навчанням охоплено близько 3500 в'язнів, дидактичний та виховний вплив, який здійснюється під час освітнього процесу, є найефективнішим елементом соціально-реабілітаційної роботи. Найголовніше – дати засудженим можливість закінчити початкову та неповну середню школу, позаяк без цього подальша освіта неможлива (школярі становлять близько 4,5% від усіх ув'язнених у слідчих ізоляторах та в'язницях). Дослідники зазначають відносно високий відсоток складання іспиту на атестат зрілості в середніх школах пенітенціарних установ (Służba Więzienna, 2017a; Służba Więzienna, 2017b). Згідно з результатами дослідження В. Аніщенко, пенітенціарна система Служби в'язниць РП становить «87 пенітенціарних установ і 70 слідчих ізоляторів, у яких перебуває близько 80 000 засуджених та осіб, взятих під варту», «загальна чисельність персоналу Служби в'язниць Республіки Польща становить більше 30 000 осіб, з них близько 28 000 атестованого персоналу», іншими словами, співвідношення персонал/ув'язнені становить менш ніж один до трьох; система «навчальних закладів Служби в'язниць Польщі нараховує 4 школи (Попове, Кули, Сулейови, Сухі) та одну Центральну школу (Каліш)» (Аніщенко, 2020, с. 129–133).

Завдяки додатковій освіті засуджені мають можливість улаштуватися на роботу й розпочати працю після виходу з в'язниці, тому виховання їх як моральних особистостей – одне з ключових завдань пенітенціарного закладу. Важливим доповненням до освітніх пропозицій для дорослих є навчальні курси, які організовують пенітенціарні установи, задля здобуття засудженими професійних навичок чи їхньої професійної перепідготовки. Курсова підготовка (доповнювальна освіта) має за мету підвищити шанси осіб, які відбули покарання, знайти оплачувану роботу після виходу з в'язниці, у такий спосіб унеможливаючи прояви рецидиву. Навчальні курси організовуються за

погодженням з бюро з працевлаштування, обсяг доповнювальної освіти адаптований до потреб місцевого ринку праці; улаштовується курсова підготовка/перепідготовка в порівняно стислі терміни, перелік курсів доволі різноманітний (Centralny Zarząd Służby Więziennej, 2018). За даними Служби виконання покарань, станом на 1 лютого 2018 р. у школах при в'язницях та слідчих ізоляторах засуджені могли здобути знання та кваліфікацію за такими професіями, як: кухар, кравець, кондитер, муляр-штукатур, будівельник та оздоблювальник, монтажник будівельних конструкцій, бетоняр, електрик, слюсар, тесляр, електромеханік, ремонтник, перукар, ІТ-спеціаліст, шпалерник, механік дорожніх машин та обладнання, оператор різального верстата, палітурник (Council of Europe Recommendation (89) 12 on Education in Prison). Як бачимо, освіта дорослиху пенітенціарних закладах РП представлена курсами практичного спрямування-

Особливістю освіти дорослих у пенітенціарних закладах РП є реалізація проєктів, які фінансує Європейський Союз (ЄС) за тісної співпраці з державними програмами. Так, упродовж 2014–2020 рр. у районних інспекціях Тюремної служби по всій РП у межах Оперативної програми «Розвиток освіти знань 2014–2020» упроваджено проєкт «Підвищення професійної кваліфікації ув'язнених з метою повернення на ринок праці після відбування тюремного ув'язнення» спільно з урядовою програмою «Праця для ув'язнених», сума співфінансування якого з боку ЄС становила 111460109,27 злотих. Ключовою метою програми стало підвищення професійної та соціальної активності ув'язнених, а також сприяння їхньому працевлаштуванню. Упродовж цього періоду навчання у 130 в'язниць та слідчих ізоляторах пройшли 46 тисяч осіб, здобуваючи професійні навички в галузях будівництва, громадського харчування, благоустрою зелених насаджень, доглядання за інвалідами, у сфері соціальних послуг (перукарі, швачки, флористи та ін.), зварювальних робіт та ін. (Kołodziej).

На увагу заслуговують авторські програми соціальної реабілітації засуджених, як-от: програма «Тюремний університет – шлях до свободи» (2004), який охоплював не тільки корекційну освітню сферу, а й виховні програми: проєкт реалізовано, наприклад, у пенітенціарному закладі в Білостоці, де за умов перебування в слідчому ізоляторі жінок у межах цієї програми включили до освіти в галузі профілактики наркоманії та боротьби з насильством, пропаганди здоров'я та здорового способу життя, фізичного відпочинку, релігійної освіти (Moroz, 2009). Організація освітніх та інформаційних занять передбачала підготовку засуджених жінок до життя на волі, конкретні цілі включали зниження негативних наслідків тюремної ізоляції для засуджених, розвиток уміння активно шукати роботу та цікаво проводити дозвілля, пропаганду здорового способу життя, формування в засуджених моральних цінностей, потреб у встановленні належних та соціально прийнятних стосунків з іншими людьми, надання юридичної допомоги (Moroz, 2009). Проєкт мав довгостроковий характер, він оновлювався на постійній основі після закінчення кожного дванадцятимісячного циклу. Серед методів та прийомів впливу в індивідуальній та груповій формах домінували майстер-класи, практичні вправи, бесіди, презентації письмових творів та

власної творчості ув'язнених, елементи соціотерапії, аудіовізуальні методи, лекції, семінари, дискусії, фізичні заняття. По закінченні навчання жінки отримали посвідчення, а участь у цій формі освіти дорослих та її результати фіксували в документах, що засвідчують особу. Таким чином, метою проекту стало не тільки здобуття професійних навичок у жінок, а й створення таких психолого-педагогічних умов, які допомагали справлятися з негативними емоціями, стресом, самовдосконалюватися (Mogoz, 2009).

Новаторським є проект «Реадаптація через науку», який реалізовано в СІЗО в Познані, мета якого – сприяння соціальної реадаптації та запобіганню рецидивам через підвищення професійної кваліфікації осіб; продовження шкільної освіти; вивчення польської чи іноземної мов; популяризацію знань у галузі науки, техніки та історії (Marczak, 2009, s. 353).

Отже, пенітенціарна педагогіка в РП забезпечує освіту дорослих через надання освітніх послуг у галузі шкільної, позашкільної освіти, професійної освіти, постійно розробляються нові освітні проєкти, які спрямовані на усунення негативних наслідків, що виникають внаслідок соціальної ізоляції ув'язнених чи небажання їх здобувати освіту. У РП відсутня проблема неписьменності, з якою стикається пенітенціарна система США та окремих європейських країн, однак є проблеми з функціональною неграмотністю (читацькою неграмотністю, що спричиняє нерозуміння прочитаних текстів, а це одна з перешкод для здобуття освіти), цифровізацією освіти дорослих, яка полягає в нерозумінні прочитаних текстів, та ін. За умов тюремної ізоляції істотною проблемою і далі залишається практична професійна підготовка та працевлаштування. Серйозною складністю для освіти дорослих у пенітенціарній системі РП, як зазначають дослідники, є відсутність сучасних навчальних матеріалів у тюремних бібліотеках (Jaworska, 2012, s. 323). Польські науковці вбачають ключову мету освіти дорослих за умов пенітенціарної системи в «поповненні дефіциту освіти, підготовці до професії, яка має сприяти працевлаштуванню за умов вільного проживання, підвищення самооцінки засуджених (особливо тих, хто, незважаючи на базову освіту, не вміє читати та писати), усуненні рецидивів, зведенні до мінімуму можливості соціальної ізоляції після виходу з в'язниці» (Jaworska, 2012, s. 324).

Аналіз зарубіжного досвіду показує, що в пенітенціарних закладах освіти ув'язнених елементу режиму та морального виховання приділяється велика увага. Важливе місце посідає праця як чинник виховання моральних цінностей, її розподіл здійснюється адміністрацією і диференціюється за складністю та тяжкістю праці. В'язні зі своїх заробітків повинні оплачувати харчування, одяг, проживання у в'язницях, зокрема виконувати свої зобов'язання перед сім'ями, дітьми, родинами, відшкодовувати компенсації збитків, заподіяних у результаті злочинів, тощо. Така мотивована зайнятість, ефективне трудове виховання є однією з гарантій запобігання рецидивній злочинності після звільнення. Духовно-моральне виховання в пенітенціарній педагогіці РП сприймається з позицій формування особистості засуджених, їхніх життєвих установок, ціннісних орієнтацій, християнських цінностей. Виховання такої позиції є важливим, позаяк у більшості випадків саме відсутність стійких моральних орієнтирів призвела особу до скоєння злочину;

до виховних функцій вільного часу належить функція морального розвитку особистості на основі культурно-дозвілєвої діяльності. Організація духовно-морального виховання за умов пенітенціарного закладу є важливим елементом процесу ресоціалізації засуджених. Цей досвід актуальний для України.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Сьогодні питання реабілітації, ресоціалізації, соціальної адаптації засуджених є на часі для вітчизняної кримінально-виконавчої системи. Наукове обґрунтування та всебічне вивчення принципів реабілітації, пошук нових моделей та технологій виправлення засуджених можна назвати одними з ключових завдань пенітенціарної педагогіки. Одним зі способів дослідження питань реабілітації та ресоціалізації засуджених є вивчення досвіду діяльності виправних систем провідних країн, зокрема РП як держави-сусіда, з якою Україна має багато спільного. Продуктивний досвід пенітенціарної педагогіки РП увиразнює позитивні тенденції у сфері освіти дорослих: доступ до освіти засуджених, надання освітніх послуг, починаючи від шкільної освіти й закінчуючи професійною, а за бажанням ув'язненого та дозволу керівництва пенітенціарного закладу – і вищої освіти; спрямованість освітніх програм на розвиток практичних умінь; варіативність освітніх програм; широкий спектр курсової підготовки; освіта для ув'язнених жінок, спрямована на підготовку їх до життя в поств'язничний період; організація теоретичної і практичної підготовки на високому матеріально-технічному рівні; створення особистісної освітньої траєкторії, орієнтація змісту освіти на потреби особи, індивідуалізація навчання; практичний вимір освіти дорослих, спрямований на соціальну адаптацію засуджених після відбування покарання; гуманістичні акценти освітньо-виховного процесу; налагодження освітнього процесу в слідчих ізоляторах; тощо. Подальшого вивчення потребує проблема підготовки професійних кадрів до роботи з ув'язненими за умов пенітенціарного закладу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

European Prison Rules. URL: <https://rm.coe.int/european-prison-rules-978-92-871-5982-3/16806ab9ae> (дата звернення 3.09.2023).

Ustawazdnia 9 kwietnia 2010 r. O Służbie Więziennej. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20100790523> (дата звернення 3.09.2023).

Аніщенко, В. (2020). *Теоретичні і методичні засади ступеневої професійної підготовки офіцерів Державної кримінально-виконавчої служби України. Доктор педагогічних наук.* Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького. Хмельницький. 515 с.

Реформа Державної пенітенціарної служби України: від карального до реабілітаційного підходу. URL: <https://vasilkivska.otg.dp.gov.ua/ua/novini-tapodiyi/novini/reforma-derzhavnoyi-penitenciarnoyi-sluzhbi-ukrayini-vid-karalnogodo-reabilitacijnogo-pidhodu> (дата звернення 8.09.2023).

Council of Europe Recommendation (89) 12 on Education in Prison. URL: <https://www.right-to-education.org/resource/council-europe-recommendation-89-12-education-prison> (дата звернення 3.09.2023).

Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (Dz.U. z 1991 r. nr 95, poz. 425). URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu19910950425> (дата звернення 3.09.2023).

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. z 1997 r. nr 90, poz. 557). URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu19970900557> (дата звернення 3.09.2023).

Służba Więzienna. (2017a). *Nauczanie skazanych w zakładach karnych i aresztach śledczych*. URL: <https://sw.gov.pl/strona/Nauczanie-skazanych-wzakladach-karnych-i-aresztach-sledczych> (дата звернення 3.09.2023)

Służba Więzienna. (2017b). *Rekrutacja i przyjmowanie osadzonych do szkół*. URL: <http://sw.gov.pl/strona/Rekrutacja-i-przyjmowanie-osadzonych-do-szkol> (дата звернення 3.09.2023).

Centralny Zarząd Służby Więziennej. (2018). *Wykaz kierunków kształcenia i semestrów nauki w szkołach prowadzonych przy zakładach karnych i aresztach śledczych wg stanu na dzień 1 lutego 2018 r.* URL: <http://sw.gov.pl/assets/49/45/73/e3a737d1dc5dddbb0afb8b80ab6926fd5fa0c5d.pdf> (дата звернення 8.09.2023).

Kołodziej, J. *Geneza i funkcjonowanie systemu penitencjarnego w Polsce*. URL: <https://wspia.eu/media/ee0bbnuz/63-ko-%C5%82odziej-jakub.pdf> (дата звернення 3.09.2023).

Moro, L. (2009). *Uniwersytet Więzienny – droga do wolności*. W: M. Marczak (red.). *Resocjalizacyjne programy penitencjarne realizowane przez Służbę Więzienną w Polsce*. Kraków: OW Impuls. SS. 101–105.

Marczak, M. (red.). (2009). *Resocjalizacyjne programy penitencjarne realizowane przez Służbę Więzienną w Polsce*. Kraków: OW Impuls. 360 s.

Jaworska, A. (2012). *Leksykon resocjalizacji*. Kraków: OW Impuls. 417 s.

REFERENCES

European Prison Rules. URL: <https://rm.coe.int/european-prison-rules-978-92-871-5982-3/16806ab9ae> (data zvernennia 3.09.2023).

Ustawozdania 9 kwietnia 2010 r. O Służbie Więziennej. [Act of April 9, 2010 on the Prison Service]. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20100790523> [in Polish]

Anishchenko, V. (2020). *Teoretychni i metodychni zasady stupenevoi profesiinoi pidhotovky ofitseriv Derzhavnoi kryminalno-vykonavchoi sluzhby Ukrainy* [Theoretical and Methodological Principles of Professional Training of the Officers of the State Criminal and Executive Service of Ukraine]: Doktor pedahohichnykh nauk. Natsionalna akademiia Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy imeni Bohdana Khmelnytskoho. Khmelnytskyi. 515 s. [in Ukrainian]

Reforma Derzhavnoi penitentsiaranoi sluzhby Ukrainy: vid karalnoho do reabilitatsiinoho pidkhodu [Reform of the State Penitentiary Service of Ukraine: from punitive to rehabilitation approach]. URL: <https://vasilkivska.otg.dp.gov.ua/ua/novini-tapodiyi/novini/reforma-derzhavnoyi-penitentsiaranoi-sluzhby-ukrayini-vid-karalnogodo-reabilitacijnogo-pidkhodu> (data zvernennia 8.09.2023). [in Ukrainian]

Council of Europe Recommendation (89) 12 on Education in Prison. URL: <https://www.right-to-education.org/resource/council-europe-recommendation-89-12-education-prison> (data zvernennia 3.09.2023).

Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty [Act of September 7, 1991 on the Education System (Dz.U. z 1991 r. nr 95, poz. 425)]. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu19910950425> (data zvernennia 3.09.2023). [in Polish]

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy [Act of April 9, 2010 on the Prison Service]. (Dz.U. z 1997 r. nr 90, poz. 557). URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu19970900557> (data zvernennia 3.09.2023). [in Polish]

Służba Więzienna [Prison Service]. (2017a). Nauczanie skazanych w zakładach karnych i aresztach śledczych. URL: <https://sw.gov.pl/strona/Nauczanie-skazanych-wzakladach-karnych-i-aresztach-sledczych> (data zvernennia 3.09.2023). [in Polish]

Służba Więzienna [Prison Service]. (2017b). Rekrutacja i przyjmowanie osadzonych do szkół. URL: <http://sw.gov.pl/strona/Rekrutacja-i-przyjmowanie-osadzonych-do-szkol> (data zvernennia 3.09.2023). [in Polish]

Centralny Zarząd Służby Więziennej [Central Board of the Prison Service]. (2018). Wykaz kierunków kształcenia i semestrów nauki w szkołach prowadzonych przy zakładach karnych i aresztach śledczych wg stanu na dzień 1 lutego 2018 r. URL:

<http://sw.gov.pl/assets/49/45/73/e3a737d1dc5ddd0afb880ab6926fd5fa0c5d.pdf> (data zvernennia 8.09.2023). [in Polish]

Kołodziej, J. *Geneza i funkcjonowanie systemu penitencjarnego w Polsce* [Origin and Functioning of the Penitentiary System in Poland]. URL: <https://wspia.eu/media/ee0bbnuz/63-ko%C5%82odziej-jakub.pdf> (data zvernennia 3.09.2023). [in Polish]

Moroz, L. (2009). *Uniwersytet Więzienny – droga do wolności* [Prison University - the Path to Freedom]. W: M. Marczak (red.). *Resocjalizacyjne programy penitencjarne realizowane przez Służbę Więzienną w Polsce* [[Resocialization Penitentiary Programs Implemented by the Prison Service in Poland]. Kraków: OW Impuls. SS. 101–105. Marczak, M. (red.). (2009). [in Polish]

Marczak, M. (red.). (2009). *Resocjalizacyjne programy penitencjarne realizowane przez Służbę Więzienną w Polsce* [Resocialization Penitentiary Programs Implemented by the Prison Service in Poland]. Kraków: OW Impuls. 360 s. [in Polish]

Jaworska, A. (2012). *Leksykon resocjalizacji* [Resocialization Lexicon]. Kraków: OW Impuls. 417 s. [in Polish]

EDUCATION AND MORAL EDUCATION OF ADULTS IN UKRAINE IN THE CONTEXT OF PENITENTIARY PEDAGOGY IN EUROPEAN COUNTRIES

Halyna Bilavych

Doctor of Sciences (in Pedagogy), Professor at the Department of Pedagogy of Primary Education of the Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk, Ukraine

ORCID: 0000-0002-1555-0932

e-mail: ifosuhrvas@gmail.com

Oksana Hudovsek

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Professor at the Department of Primary,
Inclusive and Higher Education Pedagogy,
Rivne State University for the Humanities,
Rivne, Ukraine

ORCID: 0000-0002-0933-7684

e-mail: oksanagudovsek@gmail.com

Abstract. This article addresses the issue of education and moral upbringing of adults within the framework of penitentiary pedagogy in European countries. Today, questions of the resocialization, social adaptation, and rehabilitation of convicts are particularly relevant both for Ukraine's criminal executive system and for domestic pedagogical science, specifically penitentiary pedagogy. Therefore, the international experience is essential. The article mentions the “Recommendations for the Education of Prisoners” (17 recommendations) from the Council of Europe, which emphasize broad access to education for inmates and establish equal opportunities for education inside prisons and in the outside world.

It emphasizes that the philosophy of penitentiary pedagogy is based on a set of common principles defined by the European Penitentiary Rules. The main task of correctional systems in European countries is to reduce the risk of repeat offenses by convicts. According to European legislation, the key goal of prisons is to teach inmates to be socially responsible and refrain from committing further crimes, preparing them for active, honest life in society, nurturing high moral values, respect for human dignity, and humanism

Using the example of the Republic of Poland, the article demonstrates certain trends in the development of penitentiary pedagogy. It highlights the role of adult education, particularly the implementation of projects financed by the European Union in close cooperation with state programs. Noteworthy are the author's programs for the social rehabilitation of convicts (such as the «Prison University – Path to Freedom» program and «Rehabilitation through Science»). The conclusion is drawn that penitentiary pedagogy in the Republic of Poland ensures adult education by providing educational services in the fields of school and extracurricular education, vocational training, and the continuous development of new educational projects. Labor plays a significant role in the educational process, and the organization of moral upbringing is an essential element of the process of resocializing convicts.

Keywords: penitentiary pedagogy, adult education, Republic of Poland, moral education, convicts, additional education, educational courses.

Стаття надійшла до редакції 06.10.2023 р.